

A kiadvány méltatása során Szabolcsi Bence mutatott rá arra, hogy Arany dallamai kivétel nélkül hangsúlyos kezdetű, »magyaros« értelmezésben adják a jambikus szövegeket.

* .

Bírálat helyett a fentiekben tulajdonképpen csak beszámolót adtunk ; ezzel is inkább csak mintegy mutatóba szemelgettünk Kodálynak Arany János előttünk fekvő zenei hagyatékával kapcsolatban tett alapvető, messzi távlatokat nyitó megállapításaiból. A magyar zenetudomány művelőinek, a magyar vers, a magyar irodalom kutatójának és általában : a magyar művelődéstörténet minden barátjának hónapokra és évekre szóló tanulságot, feldolgozni való anyagot nyújt ez a gazdag kiadvány. A benne felvetett és a jövőben ennek nyomán bizonyára felvetésre kerülő zenetörténeti-dallamfejlődési-verstani, stb. problémák kivételes gazdagsága feles bőséggel indokolja Arany kéziratának ilyen hatalmas kötetben, példamutatóan gondos szerkesztői munkával történt új kiadását. A magyar tudományos életnek, az Akadémiának kivételes szerencséje, hogy a munka döntő jelentőségű zenei részét éppen a tudományos és művészi alkotó pályájának jelentős évfordulójához érkezett hetvenéves Kodály Zoltán kezébe tudta letenni, akinél alkalmasabb magyarázót, kongeniálisabb méltatót Arany János zenei hagyatéka sem ma, sem bármikor a multban valóban nem is találhatott volna.

Bartha Dénes

MANYSI (VOGUL) NÉPKÖLTÉSI GYŰJTEMÉNY III. kötet : MEDVEÉNEKEK
Második rész : AZ OBI-UGOR MEDVETISZTELET — TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK — SZÓMUTATÓ

Munkácsi Bernát hagyatékának felhasználásával sajtó alá rendezte *Kálmán Béla*
Bp. 1952. Akadémiai Kiadó. 436 l.

»Kéves gyűjteményes kiadás megjelenési ideje húzódott olyan hosszúra, mint a Vogul Népköltési Gyűjtemény«, írja KÁLMÁN BÉLA kiadványa előszavában. Megállapítását mindenképpen helytállónak bizonyítja az a kereken hat évtized, mely a gyűjtemény I. kötetének megjelenésétől (1892) a III. kötethez készített bevezető tanulmány, meg a tárgyi és nyelvi magyarázatok megjelenéséig eltelt. Pedig MUNKÁCSI a finnugrisztikában szinte páratlanul gyors ütemben tette közzé anyagát (a REGULY-szövegek megfejtését és saját gyűjtését) : a II. és III. kötet 1893-ban, a IV. 1896-ban hagyta el a sajtót. Anyagának mielőbbi közkinccsé tételében elvi megfontolás vezette. »Okulva REGULY sorsán — írja az I. kötet bevezetésében — már útjaim alatt olyan rendszert követtem följegyzéseimben, hogy azoknak tudományos feldolgozása bárkinek, ki oroszul tud, minden különös nehézség nélkül lehetővé váljék. Semmit sem bízva emlékezetemre, vagy a jövő eshetőségeire, minden szöveghez — oroszul, vagy vogul nyelven, a mint a közlő magyarázatait adhatta — azonnal hozzáfűztem a szükséges magyarázatokat ; több esetben pedig magukhoz e magyarázatokhoz is csatoltam (szibériai orosz tájszavakat, vagy néprajzi különösségeket stb. értelmező) jegyzeteket, hogy világosak legyenek előtt is, kik a hely színén nem jártak... Ugyanígy vezetett az elért eredmények használhatóságának lehető biztosítása a kiadandó munkálatok sorrendjének megválasztásá-

ban. Legelsőben is az összes vogul népköltési anyag szövegeinek és fordításainak közlésére törekedtem; mert ez a fődolog, mit a gyűjtőn kívül senki más sikerrel nem végezhet.« (VNGy. I, 025 k.) Ez a meggyőződés sarkalta MUNKÁCSI a gyűjtemény négy »alapkötetének« alig öt év alatt való kiadására.

A kötetek anyagát tárgyi, illetve tartalmi szempontok alapján állította össze. Ebben talán hatással volt rá REGULYNak az a megjegyzése is, hogy »A vogulok népköltését hősi énekekre, medvénekekre és lírai költeményekre lehetne felosztani, melyekhez a himnuszok és imádságok még mint negyedik műfaj volnának sorozhatók.« (Levele BAER akadémiához, idézi MUNKÁCSI VNGy. I, 06.) MUNKÁCSI kiadása is ezeket a »műfajokat« fogja össze egy-egy kötetben, azzal az eltéréssel csupán, hogy egyrészt a himnuszokat és imádságokat nem választja külön az istenek hősénekeitől, hanem azokkal együtt közli a II. kötetben »Istenidéző igék« címen; másrészt hogy I. kötetként a »Regék és énekek a világ teremtéséről« cím alá foglalható darabokat adja, mint amelyek tárgyuk szerint megelőzik a hősénekeket. A III. kötet tartalmazza a medvénekeket, a IV. anyagát pedig »Életképek« néven sorsénekek, vitézi énekek, medveünnepi színjátékok, állaténekek, mesék, találós mesék, néprajzi apróságok teszik, melyekhez még a vogul föld helyneveinek összeállítása csatlakozik.

A IV. kötet kiadása után MUNKÁCSI hozzálatott a nyelvi és tárgyi magyarázatok kidolgozásához, valamint »az egyes kötetek tartalmának megfelelő bevezetéseket nyújtó kiegészítő füzetek« (VNGy. I, 026) megírásához. Így jelent meg az első két kötet bevezetéseként a vogul nép ősi hitvilágára vonatkozó terjedelmes tanulmánya (részletekben is NyK. XXIX—XXXII, Ethn. XX—XXI és németül KSz. III—X.). Ha az obi-ugor mitikai képzetekre vonatkozó végső következtetései nem fogadhatók is el teljesen (v. ö. KANNISTO, FUF. VIII., Anz. 183 kk.; KARJALAINEN, Die Religion der Jugra-Völker II, 32), mégis a mű — tárgyi ismereteinek írott forrásokból és közvetlen tapasztalásból fakadó bősége és sokoldalúsága következtében — mindig meg fogja őrizni alapvető jelentőségét a manysi, sőt az egész összehasonlító finnugor néptudomány szempontjából.

A II. kötet második kiegészítő »füzete« 1921-ben jelent meg, s ezzel hosszú időre megszakadt a további kiadványok sora. 1936-ban a NyK. Budenz-kötetében közölt ugyan MUNKÁCSI két medvénekhez való magyarázatokat, »remélvén — mint mondja —, hogy az élet alkonyán sikerül befejezéshez juttatnom a feladatot, melynek munkájára a megdicsőült Mester már az ifjúkor reggeli verőfényében lelkes szeretettel buzdított« (NyK. L, 294). E reménye azonban nem teljesedett. 1937-ben meghalt, s elárvult hagyatéka az Akadémia gondozásába került. Bekövetkezett az, ami eddig alig egy-két kivétellel minden nagyszabású finnugor gyűjtemény sorsa volt, s amire MUNKÁCSI tanulmányútja kezdetén maga is gondolt: anyagának egy jelentős részét már nem rendezhette sajtó alá. A kiadás gondja másokra hárult. Bármennyire iparkodott is azonban MUNKÁCSI kezdettől azon, hogy gyűjtésének feldolgozása »bárkinek, ki oroszul tud, minden különös nehézség nélkül lehetővé váljék«, — az ilyen tudományos hagyatékok közzététele mindig nagyon nehéz és kényes feladat. Mert akármilyen kegyelettel és szakértelemmel végzi a kiadó a nagy tudományos feladatot, mégis csupán másodkézből merít, s a gyűjtő közvetlen tapasztalatait, élményeit, benyomásait — amiket a legrészletesebb leírás, a legbehatóbb tanulmányozás sem pótolhat — nélkülözni kénytelen. Még aránylag könnyebben megoldhatók az olyan esetek, mint pl. a KANNISTO-féle Wogulische Volksdichtung közzététele, ahol a kiadó, LIMOLA MATTI, mint tanítvány és munkatárs, éveken

át együtt dolgozott a gyűjtővel s alaposan megismerhette a közlésre vonatkozó elgondolásait és módszerét. De egy ismeretlen és (részint a háborús zivatarok következtében) meglehetősen rendezetlen állapotú hagyaték feldolgozása olyan áldozatos munka, amelyenre csak az őszinte, nagy ügy- és tárgyszeretet készítheti a rá vállalkozót.

Az újjáalakult Magyar Tudományos Akadémia mindjárt első öt éves tervébe felvette MUNKÁCSI befejezetlenül maradt életművének kiegészítését s a hagyaték gondozásával KÁLMÁN BÉLÁT, az obi-ugor nyelvek kitűnő ismerőjét bízta meg. A magyar és finnugor nyelvtudomány terén egyként jártas tudós éveken át tartó lelkiismeretes, odaadó munkája eredményeként 1952-ben megjelent a *Vogul Népköltési Gyűjtemény III.* kötetének második része, a medvénekekhez való tárgyi és nyelvi magyarázatok, valamint — bevezető tanulmányként a kötet tartalmának megfelelően — »Az obi-ugor medvetisztelet« című értekezés. A medvetisztelet, mint MUNKÁCSI a vogulok ősi hitvilágát tárgyaló II. kötet bevezető részének előszavában mondja, egy fejezet a vogul-osztják hitélet köréből (VNGy, II/1, III.), s így a medvénekekkel kapcsolatos tárgyalása szerkezetileg is hasonlóvá teszi a kötetet a MUNKÁCSITól kiadott »kiegészítő füzetek«-hez. A magyarázatok anyagában való tájékozódást nagy mértékben megkönnyíti a csatolt 73 lapos szöveget.

Az obi-ugor medvetiszteletre vonatkozó mintegy 150 lap terjedelmű tanulmány foglalkozik a medvének a folklórban tükröződő származásával, földi viszonytársaival, a vadászat alatti és a medve elejtése utáni szertartásokkal és a medvetorral. MUNKÁCSI alapján tárgyak szerint csoportosítva ismertet minden manysi és chanti medvéneket, ami az irodalomban akár teljesen, akár kivonatossan, tartalmilag közölve, található. Csak röviden szól a medveeskü szokásáról és jelentőségéről, minthogy erről több értekezés van a legilletékesebbek (MUNKÁCSI, KARJALAINEN és KANNISTO) tollából. Egészen új anyagot tartalmaz viszont a következő, »Medveműnyelv« c. rész, mely a legnagyobb érdeklődésre tarthat számot nem csak a nyelvész, hanem a néprajzos részéről is. Ugyanez mondható a tanulmány utolsó fejezetéről, mely »A medvetisztelet és totemizmus« címen rendkívül fontos, és az uhorság őstörténetére vonatkozó kutatásokat közvetlenül érdeklő kérdéseket tárgyal.

A medvénekek nagy száma (csak MUNKÁCSINál 39, s joggal feltehető, hogy KANNISTO gyűjtésében is vannak új darabok, hisz a tőle tervezett kiadvány-sorozat IV. kötetét csupa »Bärenlieder« fogja tenni, I. SUST. CI, XXXII. 1.), tartalmának változatossága, tárgyának költői alakítása és színes, csillogó természeti képekben gazdag nyelve mind arra mutat, hogy a medvének igen nagy a jelentősége obi-ugor rokonaink számára. A vallásos medvetisztelet maga ugyan nem sajátos vonásuk, hiszen az általános Észak-Európától Észak-Amerikáig (I. PATKANOV, IOV. I. 125), sőt valamikor egész Európára kiterjedt (I. NyK. L, 5 kk., Ethn. LX, 307), de valószínűleg sehol másutt nem fejlődött ki annyira, mint náluk. A medvetisztelet ugyanis nem csupán azért nevezetes és jelentős az obi-ugorok életében, mert hitük szerint a medve, mint az Égatyá gyermeke, az igazság és főleg az eskü szentségének védője itt a földön, tehát mintegy közvetlenül irányítja és befolyásolja a társadalom erkölcsi életét egyik legfontosabb vonatkozásában. De nevezetes és jelentős azért is, mert a medvetisztelet úgyszólván egész szellemi életük központjává lett. Mindaz a kedély, humor, jókedv, elszabadult képzelet, ami Ob-vidéki rokonaink egykori meglehetősen sanyarú élete során a hétköznapi egyformaságában mégis kibontakozhatott, az mind a szibériai halász-vadász élet legnagyobb eseménye: a félelmes

erdei vadnak, a medvének elejtése köré fonódott. A »hatalmas állat«, a »nyírhej-bocskoros férfi«, a »nagyságos állatocská«, az »Ég fia«, »Ég leánya«, az »állat-öreg«, az »alul-gombos-hatalmas állat«, a »bálványka« engesztelő torán éneklük »ének-értő öregek« a medvénekeket, adják elő sokszor pantomim-szerű táncaikat, az ő szórakoztatására zendül meg az »öt húrú húros hangszer« és játsszanak az északi vadon és tundra színészei »kézcsavargató jeles játékot, lábcsavargató jeles játékot« a medvevadász otthonában, mely ilyenkor »leányvigadó jeles ház, fiúvigadó jeles ház«. Az ünneplésre »leültetett« »szent állat« tiszteletére tréfálnak, mulatnak s gyűlnek össze sokszor igen nagy távolságról az emberek, hogy »a nehéz mindennapi élet közepette néhány egészen gondtalan napot töltsenek el barátaik körében« (KANNISTO, MNy. XXXIV, 206). Ilyenformán a medvetisztelet áthatja a nép egész életét, s jelentősége egyáltalán nem korlátozódik csupán a kultikus megnyilvánulásokra. A belőle fakadó folklór-jelenségek közül legmeglepőbb a dráma csíráinak feltünezése. Ezek a medve szórakoztatására szánt apró jelenetek eredetükben és indítékukban közvetlen párhuzamot mutatnak a klasszikus görögség csodálatos alkotásával, a tragédiával és komédiával. Míg azonban ott a bakkecske-karok kultikus dalaiából és táncaiból Aischylos megteremtette a »legnagyobb és legnehezebb műfajt«, a tajga és tundra mostoha tájain az alakoskodó játék megmaradt a jókedv múltó sziporkáinak, a pillanatnyi ötletek alkalmi felvillanásainak. Még így is azonban, a lírai darabok (»sorsénekek«) mellett ezek a játékok jelentik az eredeti népköltészet élő folytonosságát a hősmondák nemzedékről-nemzedékre szálló hagyományvilágával szemben. Ezek képviselik egy írásbeliség nélküli nép egykorú költészetét — s minthogy ez a költészet a legszorosabb kapcsolatban áll a medve-kultusszal, igen nagyra kell értékelnünk e kultusz jelentőségét az obi-ugorság egész szellemi fejlődésében, sőt egy bizonyos fajta kezdetleges történeti tudatának megőrzésében is. — Erre a körülményre talán nagyobb nyomatékka lehetett volna utalni a bevezető tanulmányban, még akkor is, ha a medvetisztelet művelődéstörténeti jelentőségét a VNGy. IV. kötetéhez csatlakozó tárgyi és nyelvi magyarázatokkal kapcsolatban szándékszik tüzetesen tárgyalni a kiadó.

A művelődéstörténeti értékelésnek — talán éppen elvi meggondolások alapján történő — hiányáért bőven kárpótolnak a medvetisztelet eredetét fejtegető részek. A medve Észak-Eurázia leghatalmasabb vadja, melyet ereje, okossága, általában békés természete miatt az ember valami felsőbb lénynek tartott. Ez magában is elég ok lenne tiszteletére, azonban az obi-ugor medve-kultusznak kétségtelen totemisztikus vonásai is vannak. Ezeket HARUZIN, PAVLOVSKIJ és BÁN fejtegetései alapján KÁLMÁN BÉLA hét pontban foglalja össze, melyek mind igen meggyőzőnek látszanak. Talán legfontosabb az a megállapítása, hogy az eredetmondák a medvével való vérrokonságról szólnak: a hős medveanyától származik, vagy a medve emberi anyától, a rokonság tehát anyajogú kapcsolatra utal (160. l.). KARJALAINEN és HARVA elutasító, illetve kételkedő álláspontjával szemben CSERNYECOV új bizonyítékai és érvei alapján bizonyosnak látja a medvetisztelet totemisztikus eredetét. CSERNYECOV rámutat arra, hogy az agani chantik egyik nemzetsége *pupi sir* 'medve nemzetség', az obi mansyiknál pedig a *por* nemzetség másik neve *pupiy sir* ua. E nemzetségnél a medvetisztelet szertartásai titkosak voltak oly értelemben, hogy azokon egy más nemzetségbelinek, pl. egy *mos*-embernek nem volt szabad részt vennie. A nemzetségi ünnepek négy napig tartottak, ami kétségtelen bizonyítéka annak, hogy a medveős nőstény medve volt, ugyanis a nőstény medvét ünneplik

máig is négy napon át, míg a hím ünneplésének tartama öt nap. STEINITZ kutatásai, mint KÁLMÁN BÉLA megállapítja, megerősítik CSERNYECOV eredményeit. Az obi-ugorok két nagy exogám frátriára oszlanak, melyek közül a *por* nemzetségre a medve-, a *mos*-nemzetségre a ló-kultusz jellemző. A *por* nemzetség kezdetlegesebb műveltségű, totemizmusban élő csoport volt, mely a medvét nemzetség-ősének tekintette. Az anyajogú társadalom bomlása után aztán nagyobb közösségek is átvették az erdők e legerősebb állatának tiszteletét (162 kk.).

A minden lényegeset tartalmazó bevezető tanulmány egyebekben is világos képet ad az obi-ugor medvetisztelet jellemző vonásairól. A mesék és énekek valamint régebbi utazók híradásai alapján megállapítja, hogy a medve származására vonatkozólag kétféle nézet uralkodik: a mondák túlnyomó többsége a medvét az Égatyia leányának (ritkábban fiának) tartja, kisebb része pedig emberi eredetűnek tekinti, vagy fordítva, az embert származtatja tőle. Az előbbi, jóval általánosabb hiedelem nyomát világosan őrzi egy nyelvi tény is: a medve egyik neve, FL. *tāreuy, tārāuy, torou*, KL. *torua*, T. *tarəŋ, tārəŋ* (az északi chanti *tārāw, tār'c* valószínűleg manysi jövevényszó), KÁLMÁN BÉLA megállapítása szerint összefügg a *tārəm* stb. 'ég, isten' szóval, s jelentése 'isten, istenke'. CSERNYECOV (ki a szót birtokos személyragos alaknak tartja s 'istenünk'-nek értelmezi) a nyelvi tényből azt a további következtetést vonja le, hogy a két név közös eredete a képzetek közösségében gyökerezik, tehát hogy a legfőbb isten, *Numi-Tārəm* maga a medve; ő a *por*-nemzetség őse, totemje, míg a *mos* nemzetségé *Kaltəs* asszony, ki egyben a földnek és a nóstény lúdnek a szimbóluma (26. k.). — Mind e megállapítások, tartalmi értékükön túl, elvi szempontból is különösen nagy jelentőségűek, mert megmutatják, hogy nyelvtudomány, általános néptudomány és szociológia, mindegyik a maga útján, mennyire egybevágó eredményekre juthat. Ezek láttán jogos a reményünk, hogy a határtudományok segítségével őstörténetünknek sok homályos kérdésére egyre több fényt tudunk majd deríteni.

Nyelvi és folklorisztikai szempontból egyik legérdekesebb és legtanulságosabb fejezet a medveműnyelvről szóló, mely fogalomkörök szerint csoportosítja a medvére, nemére és korára, testrészeire, valamint a vele kapcsolatos tárgyak, cselekvések elnevezéseire vonatkozó szavakat és kifejezéseket. Ez a rész talán bővebb is lehetett volna. Néhány kifejezést nem találtam benne, pl. *nāləl tilmətītä = jelpiŋ uj linə lätxä*: (nyíllal átröpíti = a szent állat lövésének szava) medveműszó (332. l.); vagy *jor poultəp* 'gyalu' (СКОБЛИК) »a medve lábfejének titkos jelzése« (215. l.); *uj tīlät tīlät mam* »állat«, az én »öröpködő, helyemet« (értsd: lázasan dobogó szívemet)' (III. 401), illetve *uj tīlät jorəñ mam* »állatbeli repeső büszke helyemet (értsd: szívemet)' (III, 419), melyek azért is érdekesek, mert úgy látszik, csak a hiábavaló eskü miatt embergyilkossá lett medve mondja magáról, mikor a bosszúra érkező vadászok fegyvere éri. — Lehet természetesen, hogy az efféléket KÁLMÁN BÉLA nem tartotta szoros értelemben vett medveműszónak, hanem csak képes beszédnek, s elvileg hagyta ki a medveműnyelv szavai közül.

A bevezető tanulmány után következik a kötet tulajdonképpeni fő része, a tárgyi és nyelvi magyarázatok. Ezek egy részét: az első tizenhat ének jegyzetanyagát MUNKÁCSI már véglegesen kidolgozta, ezen tehát a kiadó nem változtatott, legföljebb kiegészítette az újabb irodalomból való egy-egy rövid utalással (pl. 168., 172., 256. l. stb.). A XVII—XXXIX. énekekre vonatkozólag azonban csak a kidolgozatlan, sokszor igen szűkszavú jegyzetekre volt utalva,

sőt három énekhez (XVIII., XXIII., XXXVI.) semmiféle jegyzetet nem talált. Eljárásmódja itt az volt, hogy MUNKÁCSI jegyzeteit teljes egészükben közölte, azokat a részeket pedig, melyek tőle származnak, szögletes zárójelbe tette. Így könnyen megkülönböztethető, mi való tőle és mi MUNKÁCSITÓL.

Technikai jellegű újításai mind fokozzák a kiadvány kezelhetőségét. Nagyon megkönnyíti a jegyzetek anyagában való tájékozódást egyrészt az, hogy az énekeket folytatólagosan számozza, nem mint MUNKÁCSI, aki minden — tartalmi szempontból megállapított — »szakasz« után újra kezdi a sorszámozást. A szövegkiadással való párhuzamot viszont azzal biztosítja, hogy a tartalomjegyzékben közli az énekek eredeti sorszámát is. Talán még fontosabb és igen célszerű újítása az, hogy nem csak a kérdéses ének sorszámát adja meg, mint MUNKÁCSI tette az első két kötetben, hanem a szövegkiadás lapszámát is. Minthogy pedig az egy-egy lapra vonatkozó jegyzeteket külön bekezdésekben csoportosította, melyek élén a vastagon szedett lapszám áll, a keresett adatot könnyű megtalálni — ami igen nagy erénye minden efféle kiadványnak, s ami bizony a MUNKÁCSI kiadta magyarázatokról nem mondható el. Örömmel fogadjuk azt a jó segítséget is, melyet az egyes darabok nyelvjárási hovatarozásának a tartalomjegyzékben való közlésével nyújt a kiadó. Sőt itt talán egy lépéssel tovább is lehetett volna menni, s a magyarázatok elején a följegyzés helye mellett a szöveg nyelvjárását is közölni, mégpedig, ha nem azonos nyelvjárásból valók, mind a REGÜLY-, mind a MUNKÁCSI-féle följegyzését. Ugyanis a kiadványnak nem minden használója tudja közvetlenül, hogy pl. *Jänjy-paul* vagy *Tärsch-paul* mily nyelvjáróterületen fekszik (az obi-ugor föld részletes térképét csak a IV. kötetre igéri a kiadó).

A magyarázatok anyaga — amennyire meg tudtam állapítani — a legnagyobb gonddal és körültekintéssel készült. KÁLMÁN BÉLA említ bizonyos »egyenletlenséget« (9. l.), ami a MUNKÁCSITÓL és a tőle származó magyarázatok közt kidolgozás szempontjából mutatkozik. Itt első sorban bizonyára a magyarázatok beható voltára, illetve terjedelmére gondolt. Pedig a mértéktartás inkább használ, semmint árt a munka kezelhetőségének, hiszen a jegyzetek fő, sőt tulajdonképpen egyetlen célja a szöveg minél jobb tárgyi és nyelvi megértését elősegíteni. MUNKÁCSINAK sokszor túlságosan aprólékos, s a közvetlen föladattól eltávolodó jegyzetelési módja zavarja a jegyzetek áttekinthetőségét s nehézkessé teszi használatukat. Ezt mindenki tapasztalhatta, aki csak forgatta a VNGy. I. és II. kiegészítő kötetét. A jelen kiadványban, hála a kiadó okos technikai módosításainak, e szempontból sokat javult a helyzet.

Ebben az összefüggésben föl szeretném hívni a figyelmet egy tulajdonképp köztudomású tényre. MUNKÁCSI rengeteg jegyzetanyaga, mely igen sok apró részletvonással gazdagítja az obi-ugor népekre, főleg természetesen a manysíkra vonatkozó ismereteinket, a további kutatás számára csak nehezen hasznosítható. Ugyanis egy-egy kérdésre vonatkozólag igen sok helyt vannak elszórt kis megjegyzések, melyeket szinte lehetetlen megtalálni, legföljebb véletlen szerencséből bukkanhat rá a kutató. Ezen a szerkezeti bajon — mely egy ilyen gazdag anyagot felölelő műben talán elkerülhetetlen is — csak egy részletes tárgymutató segíthet. MUNKÁCSI, jól érezve ezt, össze is állított egyet az első két kötethez, de az, »tekintettel a súlyos nyomdai viszonyokra« (VNGy. II/1., IV. 1.), nem jelenhetett meg. Ha ez a tárgymutató még megvan, föltétlenül kiadandó volna, leginkább úgy, ahogy MUNKÁCSI maga megszerkesztette. Ha azonban már nincs meg, akkor legalább a IV. kötet magyarázatainak megjelenése után kellene elkészíteni, természetesen mind a négy kötetre vonatkozólag.

Hiszen, mint ZSIRAI megállapítja, »nemcsak a vogullal foglalkozó nyelvészek és folkloristának kiapadhatatlan reservoirja ez a gyűjtemény, nemcsak az ősisége homályában kutató magyar rokon fordul hozzá útbaigazításért, hanem értékes tanulságokat meríthet belőle az emberi lélek kezdetleges megnyilatkozásait fürkésző összehasonlító néptudomány is«. (Fgr. Rok. 551). Tehát nem csupán a szűkebb finnugor nyelvészet, hanem a határtudományok szempontjából is fontos egy ilyen útmutató segédeszköz kiadása. Tulajdonképp csak ezzel lesz teljes MUNKÁCSI nagy életműve, »a finnugor tudomány egyik legnagyobb szabású alkotása«, mert nélküle a dúsgazdag anyagból igen sok minden óhatatlanul rejtett kincs marad a tudományos kutatás számára.

KÁLMÁN BÉLA a tőle kidolgozott jegyzetanyagban egyrészt a megvilágítandóknak ítélt szavakat, kifejezéseket és nyelvtani alakokat magyarázza, másrészt lefordítja, illetve értelmezi a MUNKÁCSI-kézirat orosz és manysi nyelvű magyarázatait, továbbá kijavítja a MUNKÁCSI-szöveg sajtóhibáit és itt-ott fordításbeli pontatlanságait. Ezt az aprólékos, fáradtságos, sok türelmet kívánó munkát minden elismerést megérdemlő nagy gonddal végezte. Az eljárásban itt-ott tapasztalható némi következetlenség talán el sem kerülhető egy ilyen sokirányú és hosszú időt igénylő munkánál. Pl. nem tudtam megállapítani, mily szempont szerint válogatta meg a kiadó a manysi szók finnugor kapcsolatainak említését, illetve elhagyását. Több esetben megadja a finnugor megfelelőket vagy jelzi irodalmukat (pl. 261., 264., 307., 320. stb. 11.), másutt (pl. a *χ̄an̄xi* 'hág' igénél, 264. l., és egybeütt) nem. Ugyancsak nem egészen következetes az alaktani elemek magyarázatában: sokszor megemlíti a képzőket, ragokat, sőt finnugor megfelelőiket is (pl. 261, 262., 303. 11.), máskor nem szól róla (pl. a *χ̄an̄χ̄altap* 'hágcsó'-ról csak annyit jelez, hogy a *χ̄an̄xi* 'hág, fölhág' igéből származik, de nem mond semmit magáról a képzőről, 264. l., stb.).

Nem találtam teljes következetességet a MUNKÁCSI-féle fordítások pontosabb tételében sem. Általában ugyanis közelebb hozza azokat az eredeti manysi szöveghez, de nem minden esetben. Pl. kijavítja ezt: *tū neilmūw q̄remtē* 'A mint óda érkezünk' (III, 401) erre: 'odaérkezésünk idején' (319. l.), de nem igazítja ki ugyanitt a 128. sor fordítását: *vāpsānl lilitā tq̄l̄ipēm q̄remtē* 'A midőn sógoruk lélekzete megszakadt', pontosabban: 'sógoruk lélekzete megszakadta idején'; hasonlóképp nincs módosítva pl. *nasmūp-tq̄rā tul'neilem* 'szemfedője tűnik onnan elő' (III, 421), ami tulajdonképp, a verbum finitumként szereplő participium perfectum miatt, mult idővel volna visszaadandó.

Az értelmezésekben csak mutatóba akad egy-két kisebb tévedés. Pl. a »Bálványos-tavi-öreg énekében« a 122. sort: *Pup̄χ̄ēn tur ulttē tq̄wimatā* MUNKÁCSI így fordítja: 'Bálványos-tón át a mint evez' (III, 375); KÁLMÁN BÉLA megjegyzi, hogy a sor szószerinti fordítása »(amint) a Bálványostót átevezik (309. l.), holott a *tq̄wimatā* nem tárgyas ragozás, hanem az *-imē-* gerundium-képző birtokos személyragos alakja, vö. VNyj. 45 k.; a képző *ē-*je a birtokos személyrag előtt *ā* lett, vö. VNyj. 6.; a szószerinti fordítás tehát 'a Bálványos tót átevezésében' lenne. — Egy más helyen (296. l.) az É. *sam-vit seye'im* vagy *χot se'imtilom* kifejezésben mindkét igét tárgyas ragozásának fordítja: »a könnyeket törölöm, letörölöm«, pedig az első ige alanyi ragozású, tehát »könyyeket törölök, letörölök« a pontosabb fordítás.

Sajtóhiba alig van a könyvben, azok is lényegtelenek, ilyesmik mint *Jadriten* (Jagdriten 17. l.), *apuska* (a puska, 62. l.), *taufen, lassen* (taufen lassen, 117. l.), *kekekded* (kerekded, 296. l.), *бeжyт* (*бeжyт*, 329. l.) stb. Említésre

talán egy érdemes közülük : a 147. lapon utalás történik a 17-re, a hivatkozott szövejtés azonban nem ott, hanem a 26—27. lapon található.

A gondosan és elvszerűen szerkesztett szómutató K. SAL ÉVA munkája. Igen pontos, megbízható összeállítás, jó segítség annak, aki egy-egy szó magyarázatát illetve előfordulási helyeit keresi. Ezen nem változtat az sem, hogy itt-ott óhatatlanul becsúszott egy-egy kis elnézésből eredő hiba, pl. hogy az *ál* 'öl' épp azon helyekről nincs idézve, ahol KÁLMÁN BÉLA MUNKÁCSI kétféle magyarázatát ismerteti (324. és 344. l.); az *āmp-majt* mellől kimaradt az *uj*, pedig csak ezzel együtt teszi a megadott jelentést: 'kutyához hasonló vadállat'; a *χḗli* 'megszűnik, elvész, eltűnik' szó lelőhelyének a 273. lap van jelezve, holott a 275-n fordul elő, — és még néhány ilyen csekélység.

Mindezek a megjegyzések, jelentéktelen hibaigazítások azonban nem érintik a dolog lényegét, azt, hogy KÁLMÁN BÉLA kitűnő segédeszközt adott kezünkbe e kiadvánnyal, mely lényegesen meg fogja könnyíteni a manysi medvénekek tárgyi és nyelvi megértését. Nem lehet eléggé hangsúlyozni és méltányolni azt a körültekintő gondosságot, amellyel a REGULY—MUNKÁCSI-féle szövegeket összevetette, rámutatva a HUNFALVY-kiadás tévedéseire (pl. 218., 266., 287., 288., 289. l. stb.), de nem hallgatva el erőnyeit sem (pl. 177., 267. l.). Ezekon kívül állandó figyelemmel volt KANNISTO Wog. Vok.-beli adataira, s a CSERNYECOV szótárában található irodalmi nyelvi anyagra is.

Köszönettel adózunk KÁLMÁN BÉLÁNAK a kiadásra fordított sok és nagy készütséget igénylő munkáért, ZSIRAI MIKLÓSNAK a kötet pompás megszerkesztéséért, s a Magyar Tudományos Akadémiának azért, hogy a mű kiadását fölvetette az ötéves terv munkálatai közé. Így »ami az elmúlt korszak egy emberöltője alatt lehetetlen volt, az most, a népi demokráciában, belátható időn belül megvalósul« (8. l.). Ebben a reményben várjuk a IV. kötet magyarázatait és a nagy manysi szótárt. Ha ezek megjelennek, teljessé válik MUNKÁCSI nagy alkotása, s a magyar finnugrisztika is lerója régi adósságát a hazai és nemzetközi tudományossággal szemben.

Sz. Kispál Magdolna

A NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG VITÁJA BÁRCZI GÉZA »A TIHANYI APÁTSÁG ALAPÍTÓLEVELE MINT NYELVI EMLÉK« CÍMŰ KÖNYVRŐL

A MTA Nyelvtudományi Bizottsága február 3-i ülésén megvitatta BÁRCZI GÉZA akadémikus »A tihanyi apátság alapítólevele mint nyelvi emlék« című munkáját.

A munkát KÁLMÁN BÉLA bizottsági tag ismertette. Ismertetésében rámutat arra, hogy a munka jóval túlnő szerény címén, egy szórványemlék nyelvi feldolgozásán, ugyanis hangtana és alaktanának a szótövekre és a képzőkre vonatkozó fejezete a magyar történeti nyelvtannak szinte minden fontosabb kérdését érinti, összegez, állást foglal. Mindezek alapján KÁLMÁN BÉLA megállapítja, hogy ez a mű *felszabadulásunk óta a legértékesebb nyelvtörténeti tanulmány*, és vele egy színvonalra csak KNEZSA ISTVÁN akadémikus egy évvel később megjelent »Helyesírásunk története a könyvnyomtatás koráig« című munkája állítható.

Rövid tartalmi ismertetés után KÁLMÁN BÉLA a könyv néhány részletkérdésével kapcsolatos észrevételét közli. Ezek közül a legfontosabbak a következők :